

'COLLEGE VAN WIJZEN'
DE VROEDSCHAPPEN VAN 1602 TOT 1795

ROB ALKEMADE

Toespraak door archivist Rob Alkemade op 12 maart 2020 tijdens de eerste bijeenkomst met de associés van de Vroedschap van Woerden Anno 2018.

Edelachtbare leden van de Vroedschap van Woerden Anno 2018

Mij is gevraagd u iets te vertellen over uw voorgangers, de vroedschappen van 1602 tot 1795. Wat is een vroedschap? Letterlijk zou je het kunnen omschrijven als 'College van wijzen'. Vrijwel elke stad in Nederland had voor 1795 een vroedschap. In sommige steden, vooral in Oost-Nederland, hadden ze bijna niets te vertellen, maar in andere steden, vooral in Holland, Zeeland en Utrecht, waren ze zeer machtig.

Heel globaal zou je de vroedschap kunnen vergelijken met een gemeenteraad. Ze controleerden en bepaalden het beleid, terwijl het werk uitgevoerd werd door burgemeesters. Al naar gelang de grootte van de stad waren er één tot vier burgemeesters tegelijk in functie; een burgemeester deed eigenlijk wat een wethouder tegenwoordig doet. Daarnaast was er dan ook nog de schout, hoofd van de politie en openbaar aanklager, die voor de openbare orde zorgde en met de schepenen de rechtspraak uitoefende. Dat was even in het kort zoals het in het algemeen ging.

In Woerden was er sinds 1602 ook een vroedschap. Eerst bestond die uit 24 leden, in 1661 werd die ingekrompen tot 16 leden en in 1742 werd de vroedschap nog kleiner: 12 leden. U staat derhalve op de schouders van een groot aantal mannen, die allen min of meer naar hun beste vermogen het belang van de stad Woerden behartigden, vooral als dat overeenkwam met hun eigenbelang.

Mannen met verschillende achtergronden, kwaliteiten en belangen. Ja... het hoge woord moet er uit: het waren alleen maar mannen.

Dat kwam niet omdat vrouwen niet aardig werden gevonden of omdat men vond dat vrouwen dat niet konden. Menig lid van de vroedschap zou zijn bestuursfunctie en zijn positie in het dagelijks leven waarschijnlijk niet vol hebben kunnen houden zonder de hulp van vrouwen.

De enige reden was dat vrouwen in de vroedschap gewoon niet pasten in de ordening van de wereld en het leven, zoals dat in de zeventiende en achttiende eeuw was. Die ordening werd in belangrijke mate bepaald door de calvinistische opvatting over de wereld; het was een tijd waarin God nog de nodige invloed had. Als er aan die ordening getornd zou worden, dan zou het land en de stad door de hemelse toorn getroffen worden en de bevolking geslagen met pest, pokken, muizen, watersnood en ander ongemak. Overigens waren niet alleen vrouwen uitgesloten van het lidmaatschap van de vroedschap van 1602. Ook rooms-katholieken, Joden en protestanten van een ander merk dan het calvinisme konden het vergeten.

De leden van de vroedschap werden in principe voor het leven gekozen; alleen bij vertrek naar elders (en zelfs dan nog niet altijd) of bij veroordeling wegens een misdrijf kon er bij leven een einde komen aan de carrière van een vroedschap. Als er een vacature was kozen de andere vroedschappen zelf een opvolger. De leden van de vroedschap kozen ook de twee burgemeesters, die Woerden had; meestal waren dat ook leden uit de vroedschap, maar soms ook niet. Burgemeesters werden voor twee jaar gekozen, elk jaar trad er een af en kwam er een nieuwe. De nieuwgekozene werd de jongste burgemeester genoemd, terwijl de burgemeester die aan zijn tweede jaar begon de oudste burgemeester werd. Een logische regeling met het onlogisch gevolg, dat de oudste burgemeester regelmatig jonger was dan de jongste. Maar dat terzijde.

Hoe werkte de vroedschap in de zeventiende en achttiende eeuw?

Dat lag allemaal vast in octrooien en keuren, officiële stukken met zegels. De regels veranderden ook regelmatig, wat dan weer in andere officiële stukken met zegels werd opgeschreven. De vroedschap kwam meestal een keer per maand bij elkaar in de Vroedschapszaal, op maandagochtend om 9 uur. De burgemeesters en de langstzittende leden zaten aan de tafel, de rest op de houten vensterbanken. Als een vroedschap te laat kwam, maar wel voor half tien aanwezig was moest hij twee stuivers boete betalen; kwam hij na half tien dan kostte het hem drie stuivers. Als hij helemaal niet kwam kreeg hij een boete van acht stuivers en dat was zonde, want het presentiegeld dat elke vroedschap per vergadering kreeg was zes stuivers. Niet naar de vergadering komen kostte dus gewoon geld.

Maar het bleef niet bij die zes stuivers per maand presentiegeld. De vergaderingen werden gelardeerd met grote hoeveelheden wijn en bier en er stond ook een rekje Goudse pijpen klaar; er was uiteraard nog geen sprake van rookverbod of alcoholbeperking. Elk jaar, als de nieuwe burgemeester benoemd was, werd er een feestelijke maaltijd gehouden in de Stadsherberg in de Voorstraat. Elk nieuwgekozen lid van de vroedschap moest ook een maaltijd aanbieden aan zijn medeleden.

Gelukkig blijkt ook de vroedschap van 2018 het belang van een goede maaltijd te beseffen, in dit geval op de verjaardag van de stad. In 1709 werd overigens het feestmaal van de nieuwe vroedschapsleden op een slinkse manier ten voordele van de stadskas afgeschaft: in plaats van een maaltijd aan te bieden moest het nieuwe lid van de vroedschap 63 gulden in de stadskas storten, waardoor de andere leden hun dinertje misliepen. Een nieuw lid keek ook wel uit om een maaltijd te organiseren: als hij dat namelijk toch deed moest hij 315 gulden boete betalen.

Behalve deze smakelijke genoegens en zes stuivers per maand kregen de vroedschapsleden tussen 1687 en 1741 ook elk jaar een zilveren lepel of een zilveren vork met het wapen van de stad erop. Maar alleen als er geld genoeg was; als de bodem van de stadskas in zicht kwam waren de lepels en vorken het eerste waarop bezuinigd werd. Toch kon een langdurig zittend lid van de vroedschap op die manier een aardige besteklade vullen. In 1741 werd het schenken van lepels en vorken definitief afgeschaft: in plaats daarvan kreeg elk lid van de vroedschap zeven en een halve gulden, sinds 1778 vijftien gulden. Daar kon je dan toch weer heel wat bestek van aanschaffen, bijvoorbeeld een mes, want dat essentiële onderdeel van een bestek werd niet van stadswege verstrekt.

De vroedschap bemoeide zich met werkelijk alles: de bewapening van de schutters, de burgers die de stad verdedigden, het vuil in de straten, de bestrijding van brand, de benoeming van schepenen, weeshuis- en gasthuismeesters. Zelfs in hervormde kerkdiensten had de vroedschap een vinger in de pap: ze bepaalde aan het eind van de achttiende eeuw zelfs hoe lang de preek mocht duren. In dit verband is het daarom ook wel aardig om enkele woorden te wijden aan wat de vroedschap deed met betrekking tot cultuurhistorie en museale zaken. Dat kan in negen woorden: de vroedschap deed niet aan cultuurhistorie en museale zaken. Wat dat betreft is de Vroedschap van 2018 actiever.

Laten we eens kijken naar wat voor mannen die vroedschappen in de zeventiende en achttiende eeuw waren.

Eigenlijk kun je ze in twee groepen indelen: de vroedschap van voor 1672, het Rampjaar, en die van erna. Laat ik beginnen met een geruststelling voor de Vroedschap van 2018: onder uw voorgangers waren geen slavenhandelaars, wapenfabrikanten, oorlogsmisdadigers of zeehelden. Excuses op plaatselijk niveau zijn dus niet nodig. Wel zaten er na 1700 een paar losbollen en speculanten bij en

waren er figuren, die leugenachtig en slinks opereerden. Het blijft tenslotte politiek.

Die eerste groep vroedschappen bestond eigenlijk uit heel gewone mannen, harde werkers zonder dubbele agenda's of machts-honger. Neem bijvoorbeeld de vroedschap van 1618: een paar boeren, een paar steenbakkers, een brouwer, een schipper, een slager, een schilder, een edelsmid. Ze waren vaak ook een paar keer burgemeester of schepenen, want Woerden was maar een klein stadje en de vijver waaruit bestuurders konden worden gevist was klein. De Woerdense vroedschap leek dus op geen enkele manier op de vroedschap van bijvoorbeeld Amsterdam, Gouda of Utrecht. Daar zaten veel meer kooplieden en renteniers in met veel meer kapitaal en bezittingen dan de Woerdense vroedschappen. Als ze al een ambacht uitoefenden deden ze dat op grote schaal en als baas of directeur. Ze waren vroed: niet geleerd of geletterd, maar wel wijs. En het waren bijna allemaal ondernemers, ambachtslieden. Voordat er te snelle conclusies worden getrokken: er waren ook ondernemers, die niet vroed of wijs waren, maar die kwamen niet in de vroedschap.

In 1618-1619 waren er politieke en kerkelijke ruzies in Holland, waarbij prins Maurits en Oldenbarnevelt tegenover elkaar stonden. De prins was van het strengere soort calvinisme, Oldenbarnevelt was lichter. De prins won het conflict, Oldenbarnevelt werd onthoofd en in allerlei steden werden zijn aanhangers door de prins van hun kussen geschopt.

In Woerden gingen er vier van de vierentwintig de laan uit: niet omdat ze hun best niet deden of omdat ze het met hun collega-vroedschappen niet konden vinden, maar omdat prins Maurits vond dat ze niet streng genoeg in de leer waren.

De vergaderingen van deze vroedschap waren minder strak geregeld: er werd ongetwijfeld veel bier (geen wijn) gedronken, er werd luid gesproken, er werd waarschijn-

lijk ook gelachen. Soms gaf de ene vroedschap de andere een collegiale duw, waardoor die ten val kwam: dat leidde tot hilariteit, zowel bij de andere vroedschappen als bij het slachtoffer zelf. Hoewel het niet concreet te bewijzen valt lijkt het waarschijnlijk dat de vroedschap voor 1672 veel meer relaxed was, ook omdat men niet echt aan politiek deed.

Als we die eerste groep dan vergelijken met de Vroedschappen, die na 1672 aantreden, zien we verschillen. De periode 1672-1795 staat ook bekend als de Pruiken-tijd, een tijd waarin de economie van het Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden hard terugloopt, vooral na 1750. Dit was ook de tijd waaruit de verhalen stammen van schaamteloze verrijking door regenten in de grote steden en van kinderen, die belangrijke functies kregen omdat ze het zoontje van een machtige bestuurder waren. Ik moet u, edelachtbare leden van de Vroedschap van 2018, helaas laten weten dat ook een aantal van uw achttiende-eeuwse voorgangers niet geheel vrij was van machtswellust en geldzucht.

De Vroedschap van na 1672 verschilde op verschillende punten van die van vóór 1672. In de eerste plaats waren ze geleerder en geletterder, maar niet per definitie wijzer dan hun voorgangers. Wel slimmer. Ook waren het minder ambachtslieden en helemaal geen boeren meer; daarentegen waren het meer kooplui, ambtenaren en heren zonder bezigheden. De vroedschap van 1718 bijvoorbeeld telt nog wel een bakker, een smid, een schilder en een timmerman, maar bestaat verder uit twee artsen, een notaris, een stadssecretaris, twee wijnhandelaren, een lakenhandelaar, een bierbrouwer en een ambtenaar. En die van nog vijftig jaar later bestaat uit vijf ambtenaren, twee bierbrouwers en een dokter, naast een leerlooiersbaas, een timmerman en een steenbakker. Met name de ambtenaren waren baantjesjagers: behalve vroedschap waren ze vaak ook burgemeester en waren ze, als bijbaan, ook nog actief als schout en secretaris van dorpen ver rondom Woerden.

Een ander verschil met de oude Vroedschap was het feit dat er politiek was binnengeslopen. Tegenstellingen

tussen aanhangers van de Prins van Oranje enerzijds en de Hollandse regenten anderzijds en vanaf 1780 ook de patriotten en prinsgezinden waren ook in de Woerdense vroedschap te zien. Daarnaast was er nog de tegenstelling tussen de strenge en lichte protestanten. Om zoveel mogelijk macht bij een kleine klik te houden werd de vroedschap in 1742 ingekrompen tot twaalf man. De machtigste persoon sindsdien was Dominicus Costerus, secretaris van het Groot-Waterschap en fel anti-Oranje. Tot 1787, toen hij de vlucht moest nemen, gebeurde er niets zonder dat hij het ermee eens was en werd er niemand benoemd, die door hem niet werd goedgekeurd. Hij was zelfs zo machtig, dat hij ook na zijn vlucht nog invloed hield via zijn satellieten, terwijl hij zijn vrouw zijn financiële en eigendomszaken liet waarnemen. Waaruit maar weer blijkt, dat vrouwen best in staat waren een bedrijf te runnen of administratie te voeren. Het is niet voor niets dat menig kundig ambachtsman de rekeningen door zijn vrouw liet schrijven en de boekhouding aan haar overliet. De vergaderingen van de vroedschap waren onder Costerus kort: het bier zal wel vervangen zijn door een goed glas wijn, maar het rekje Goudse pijpen is ongetwijfeld blijven staan.

De Vroedschap van 1602 hield er officieel in januari 1795 mee op. Toen de Fransen kwamen en de Bataafse Republiek ontstond werd overal in het land, ook in Woerden, godsdienstvrijheid ingevoerd. Er kwamen zowaar een paar Lutheranen en een rooms-katholiek in de Woerdense vroedschap, maar daar bleef het bij. Vrouwen en arbeiders moesten nog ruim 125 jaar wachten voordat ze in het bestuur mochten. Toen werd er in de vergaderingen van de vroedschap, die toen al lang gemeenteraad heette, alleen nog maar koffie geschonken en waren de Goudse pijpen vervangen door een kist sigaren.

En nu, weer honderd jaar later, bent u, edelachtbare dames en heren, de nieuwe vertegenwoordigers van dat eeuwenoude instituut 'Vroedschap', bij voorkeur van die apolitieke, ontspannen Vroedschap van vóór 1672.